

Tóth Szabolcs Barnabás

ADATOK A HÁROMSZÉKI DALÁRDÁK ÉS DALEGYLETEK TÖRTÉNETÉHEZ (1870–1914)

Háromszéken, hasonlóan az ország többi vidékéhez, a zenei életet szorosan összefonódott a művelődési egyesületek mindenkorai tevékenységével. A háromszéki levéltári, sajtóbeli források tömege vonatkozik dalárdák, zenegyletek, kórusok tevékenységére. Az első kórus Sepsiszentgyörgyön a *Székelly Mikó Kollégium*ban jött létre, 1870 körül. Ez érthető módon a diákok köréből toborozta tagjait, mögötte nem állt elismert alapszabályokkal rendelkező egyesület. A város más iskoláiban is jöttek létre kórusok. Mellettük iskolai zenekarok is alakultak. Az iskolai dalosmozgalom mellett a felekezetek saját kórusokat hoztak létre. A tárgyalt időszakra jellemző volt a cigányzenekarok működése is, ott találjuk őket a városokban és nagyobb községekben szervezett bálokon, műsoros estélyeken. Nyári időnyben ezek a zenekarok szerepeltek a nagyobb fürdőhelyeken, Előpatakon, Málnásfürdőn, Kovásznán. Ünnepek alkalmával nagyon keresettek voltak, és sok esetben az egyesületek, intézmények egymással versenyeztek, hogy ki nyeri meg a legnépszerűbb zenekart egy-egy estélyre. A zenei élet külön vonalát képezték a tűzoltózenekarok, amelyek sok esetben a települések híres együtteseivé nőttek ki magukat. Itt a kézdívsárhelyi, sepsiszentgyörgyi, sepsiárkosi, uzoni, felsőcsernátóni tűzoltózenekarokra gondolunk. A megye zenei életének részét képezték az amatőr zenészek, akik énekesként, zongoristaként, hegedűsként remekeltek a városokban és nagyobb községekben szervezett estélyeken. Műsorukon szerepelt népzene, operett-, klasszikus zene. Közönségük vegyes volt, de előadásaik nem a nagy tömegekhez szóltak.

Sepsiszentgyörgyi dalárda, református dalárda és dalegylet

A Sepsiszentgyörgyi Dalárda „egy olyan egyesület, melynek célja, bármily tagokból áll is, hogy tagjainak zenehallását, hangját és ezeknek felhasználásával zenei tehetségüket emelje, s ezáltal egy kör alakuljon, mely lépésről-lépésre haladva kiképződjék s működjék” hangoztatták az egyesület megalakulásakor, 1870-ben. Alapszabályait 1871 márciusában fogadták el, 13 ala-

pító, 11 pártoló és 32 működő tag jelenlétében. Első elnöke Göde Károly református lelkész volt, karvezére Benedek Sámuel, pénztárosa Molnár Sámuel városi főjegyző, gazdája Antalfi Lajos és jegyzője Görög István tanító. A tagoknak teljesíteniük kellett néhány feltételt: zenei hallás, jó hang, zeneértelem, a kotta ismerete. Az egyesület már alakulásakor számos problémának nézett elébe. Többek között nem rendelkezett gyakorló helyiséggel. Benedek Sámuel vissza is lépett a karvezérségből, hamarosan pedig be is szüntették tevékenységüket. 1874-ben hallani újból róluk. Ebben az évben háromszor szerepeltek, többek közt Lázár Mihály főispán székfoglalójá. 1875. március 7-én gyűlést tartottak, melynek a fő célja az egyesület újraélesztése volt. Új vezetőséget választottak, melyben Molnár Sándor az elnöki szerepet töltötte be, ifj. Császár Bálint mint gazda szerepelt. Szólamvezetők Józsa Izsák, id. Gyárfás Ferenc, Császár Dénes, Gyárfás András lettek.¹ Sajnos még ekkor sem volt állandó gyakorló helyiségük. „*Legyen szabad remélni, hogy a dalárdaügy iránt különbség nélkül oly nagy érdekeltséget kifejezett városi urak lelkesedése nem szalmatűzhez hasonló*” jegyezte meg erre az állapotra reagálva a *Nemere* újságírója.

Az egyesület *Sepsiszentgyörgyi Dalkör* néven 1877. június 3-án a városházán tartott hangversenyt a református templom javára. A rendezvény programja a következő volt:

- *Szózat* (Mester Károly), előadta a dalkör;
- *La harpe eolienne* (Sydney Smith), előadta zongorán Lengyel Teréz;
- *Kettős dal* (duett), előadták Nagy Kálmán és Király Sándor;
- *A vak Belizár, Ábránd*, énekelte Pollák Mórné úrhölgy, zongorán kísérte Nagy Leona;
- *Népdalegyveleg*, előadta a dalkör;
- *A trubadúr* (Giuseppe Verdi), előadták Kelemen Győző, Király Sándor és Csinádi Lajos;
- *Kossuth-induló* (Müller József), előadta a dalkör.²

Az 1878. május 25-én tartandó majálisra is gazdag programot szervezett az egyesület. Ennek jövedelmét saját zászlójuk elkészítésére elkülönített alap-

¹ *Nemere*, 1875. március 17.

² Uo., 1877. június 3. és 6.

ra fordították.³ Ezt követően azonban nincs adatunk működésükre.

A Sepsiszentgyörgyi Dalárda után a második kezdeményezés egy dalegyesület létrehozására a *Sepsiszentgyörgyi Műkedvelő Társulattól* indult el. Az egyesület 1881-ben alakult, de a keretében létrehozott dalos szakosztály igazgatója az addigi számos sikertelen próbálkozás miatt csak későn tudta összetoborozni a tagokat. Ehhez az is hozzájárult, hogy az 1881. április 9-re tervezett zeneestélyen, melynek célja pontosan egy különálló dalkör megalakítása lett volna, nagyon kevesen jelentek meg.⁴ A szakosztály első tagjai a színi szakosztályból kerültek ki, akik maguk mellé más személyeket is toboroztak.⁵ A szakosztály azon túl, hogy 1882. június 11-én nagy lelkesedéssel fogadta a *Brassói Dalárda* tagjait, semmi érdemlegeset nem tudott felmutatni.

1883 februárjában egy férfi dalosztály szervezésével próbálkoztak. Az ötletet felkarolták Bikfalvai Ferenc, Nagy Elek, Bogdán Emil, Bogdán Arthur, Fogolyán István, Fogolyán András, Szász Károly, Bradner Gyula, Harmath Domokos, Jancsó Gábor és Király István, a város ismert polgárai. Az indítványozó Bradner hadnagy volt. A kezdeményezés kapcsán felmerült az ötlet, hogy az egykori Sepsiszentgyörgyi Dalárda kezdeményezőjét, Révay Lajos tiszteletest és a régi tagokat is hívják el a tanácskozásra. Révay elfogadta a meghívást, és ígéretet tett, hogy összehívja a régi dalostársait. A gyűlésen Bradnert megválasztották művezetőnek, Nagy Gézát pedig a szakosztály igazgatójának.⁶ A tagoktól a jó zenei hallást, a jó hangot és a kotta ismeretét követelték meg. A dalárda nem foglalkozott tanítással, csak gyakorlással és továbbképzéssel. A cél tehát az önképzés volt. A legtöbb feladat a művezetőre hárult. Ő kellett ügyeljen a tagok megjelenésére, a jó vezetésre, és szintén ő elnökölt a gyűléseken. Figyelt a rendszabályzat betartására. A művezető mellé minden hang részére egy-egy hangvezetőt állítottak. Az összpróba alatt a művezető feladata az énekeseket összehangolása volt, hangjuk szerint.

A tagokat az ügyrend szigorú betartására kérték, és elvárták a próbákon való pontos megjelenést. A próbákat február 17-én kezdték meg, a következő programmal: kedden este 7 órától a tenoristák, csütörtökön este a basszisták, szombaton este 6 órától pedig összpróba.⁷ A dalosztály élén az évek során túl sok művezető cserélt helyet, és ez megbénította tevékenységét. Végül átalakult tanítói dalárdává, majd dalkörre.

1887 elején a műkedvelők körében újból felmerült egy férfi dalkar alakításának gondolata, melynek tagjai az egyesület színi szakosztályának tagjai és a vezetőség maga lett volna. Zayzon Farkast kérték fel a vezetésre. Ezzel az üggyel Arany Izor választmányi tagot bízták meg, akinek azonban az év végéig sem sikerült összetoborozni a régi dalárdásokat.

1889. március 15-re következett a folytatás: zenekar megalakulását hirdette a helyi újság. Érzékletes tudósítása szerint az árulkodó jelek a sepsiszentgyörgyi *Bazár épület* emeletéről jöttek, ahol az alakulás előtt hetekkel hallatszott, hogy valakik énekpróbát tartanak. A Zayzon Farkas által vezetett dalárdáról volt szó, mely ekkor már rendelkezett elfogadott alapszabályokkal. Első nyilvános szereplésüket március 15-re tervezték.⁸ A városháza dísztermében szervezett estély programja igen változatos volt:

Első szakasz

– *Dalegyveleg Bánk Bánból* – előadta a Sepsiszentgyörgyi Első Zenekar;

– *Szentelt hantok* (Mosonyi Mihály), *Az ifjú vágya* (Franz Schubert) – előadta a Sepsiszentgyörgyi Dalegyesület;

– *Farsangi prédikáció* (Bartók Lajos) – szavalta Arany Izodor;

– *Tilinkó szóló zenekisérettel* – előadta Reményik Kálmán;

– *A kápolna* (Bálint Károly), *Viharban* (Dürner György) – előadta Dalegyesület.

Második szakasz

– *Népdalegyveleg* – előadta az Első Zenekar;

– *Nem nézek én magyar műdal* (Huber Károly), *Szovátai búcsúdál* (Kelemen Lajosné) – előadta a dalegyesület;

– *Une songe d'une nuit d'été* (Felix Mendelssohn)

– zongorán előadta Zayzon Béláné;

– *Rudolf királyfi* (Bartók Lajos) – szavalt Gross Emma;

– *Népdalok* (Szentirmay Elemér), *Induló* (Becker Ágost) – előadta a dalegyesület.⁹

Ez a fellépésük teljesen meghódította a sepsiszentgyörgyi közönséget. A következő szereplésük 1890. március 29-én volt, amikor újabb produkcióval szórakoztatták a megjelenteket. Az estet a helybeli *Első Zenekar*, Bónis bandája vezette be, mely igazi hangulatot teremtett. A dalegyesület öt számot énekelt: *Szent honért* (Huber Károly), *Magyar népdalok*, *Nemzeti zászló*, *Páris ifjai* (Verdi), *Édes öröm ittalak már* (Zayzon Farkas). A zongorakíséretet Mélik Anna biztosította. Az estélyt Arany Izor és Antal Lajos szavaltai

³ Uo., 1878. május 23.

⁴ *Székelly Nemzet*, 1881. április 7.

⁵ SÁL, Fond 14, cota 170, anul 1886, fila 9.

⁶ Uo., fila 12–13.

⁷ *Nemere*, Sepsiszentgyörgy, 1883. február 15. és március 8.

⁸ *Székelly Nemzet*, 1889. február 17.

⁹ Uo., 1889. február 17. és március 14.

valamint Reményik Kálmán tilinkójátéka tették színessé.¹⁰

1892. február 18-án a sepsiszentgyörgyi dalárda (dalegyesület), a városháza dísztermében szervezett dalestélyt. Ezen több énekszámot ők énekeltek (*Dalszabadság* – Marschner Heinrich, *Szombat este* népdal – Huber Károly, *Felejtsd el* – Varga József, *A szerelem csalfa madár* – Wusching Konrád Pál, *Oh ne mondj engem rózsádnak* népdal – Zimay László, *Szabadság dal* – Huber Károly). Ezenkívül elhangzott egy felolvasás Bartha Imrétől, Kusztos Gyula református lelkész szavalt, Reményik Kálmán pedig tilinkózott.¹¹

Párhuzamosan a korábban tárgyalt első kezdeményezésekkel, a *Sepsiszentgyörgyi Református Dalárda* 1871-ben jött létre. Tagjai iparosok, földművesek és egyszerű hívők voltak, első karmestere és elnöke Benkő János. A forrásokban az egyesület tevékenységére vonatkozó első utalásokat 1879-ből találjuk, amikor a református énekesek május 18-án a *Sugás* nevű erdei mulatóban majálist rendeztek. A hasonló ünnepeket évente megrendezte az egyesület. 1891-ben a hírlap így méltatta tevékenységüket: „majdnem húsz esztendő óta áll fenn ez a dalárda, és ott van mindenütt, ahol egy isteni tisztelet bensőségét, annak lélekbe szálló hatását emelni kell. Ott van mindenütt, ahol hazafias ünnepély vagy társadalmi nemes célok szolgálattételre elszólítják. S végzi ezt a szép, jóra való munkát minden külső jutalom nélkül, talán minden elismerés nélkül is”. Az egyesület saját segélyegyleti alappal rendelkezett, amelyből alkalomadtán a rászoruló tagokat segítette. Az egyházi dalárda élvezte a polgármester, a református egyház és a városi dalárda pártfogását is. Ez főleg a minden év végén megrendezett ünnepi lakoma és közgyűlésen nyilvánult meg.¹²

A dalárda 1891. június 7-én szervezte meg harang- és zászlószentelési ünnepélyét, a városháza dísztermében. Az esemény zászlóanyja Málík Józsefné volt, a koszorúsleány szerepét pedig huszonkilenc leányka vállalta. Az előadott darabok között szerepelt: *A teremtőhöz kardal* (Franz Schubert), *A jelige*, *Himnusz*. Az ünnepi pillanatot a zászló felszalagozása és megkoszorúzása jelentette. Ezen több darabot is előadtak: *Szerettek* (Engeszer Mátyás), *Magyar népdalok*, *Székely harcidal* közösen Woczelka Edével. Az éjszakai tánc hangulatát leginkább a tudósító tollából tudjuk visszaadni: „A délelőtti ihlet telje, vallásos hangulat erősen világivá vált. Rúgta biz a termet egészen betöltő, lelkes ifjúság a csárdást olyan meleg odaadással, hogy a cigányok kezében szinte lebet vetett a vonó, s

leperdiült rózsákkal lett beszórva a síkos parkett”. A tánc után az ünneplők ünnepi vacsorára ültek össze, ahol különböző köszöntők hangzottak el a dalárda énekeivel fűszerezve.¹³

1899-re a műkedvelők körében létrehozott és aztán függetlenné váló dalárda vagy dalegyesület a tagok részvétlensége miatt megszűnt működni. Ebben az évben egy új kezdeményezésről ad hírt a helyi sajtó, *Sepsiszentgyörgyi Dalegylet* néven. A régi egyesület ugyan ekkor még nem bomlott fel, de jelentős adósságokat halmozott fel, ezért az új kezdeményezés új alapszabályzatot is jelentett. A társulat még a hivatalos elismerés megszerzése előtt megkezdte tevékenységét 25 taggal, gyakorló órák formájában. Elnöke ifj. Gödri Ferenc, alelnöke Csinádi Lajos, karnagya Zsigmond Ferencz, alkarnagya Szász Béla, titkára és jegyzője Zayzon Ferenc, pénztárosa Fejér István, ellenőre Jakab Álmos, gazdája Nagy Mózes voltak. A működő tagok között volt Révay Lajos lelkész is. Évi egy forint tagsági díj fejében pártoló tagokat is szívesen láttak körükben.¹⁴ Működése nem volt hosszas, így a század elején a városnak újból nem volt aktív dalárdája. Sok szervezés után 1914-ben alakult meg egy újabb egyesület, mely a dalművelést tűzte ki célul: „Most végre a város lelkes, dallal és zenével foglalkozó műértő köreiből valóban szakértő vezetés mellett alakult meg a sepsiszentgyörgyi társadalom minden köréből és főleg a zenével és dalműveléssel foglalkozók és foglalkozni hivatottak sorából egy igen szépszámmú dalárda” – harangozta be a hírlap az új egyesület alakulását. Az új csapat március 7-re ígérte első estélyét, melyre több műsorszámot is felvettek, és idegen előadókat is meghívtak.¹⁵ A dalárda március 7-i szereplésének részleteit nem ismerjük, de tudunk az április 4-i, a városházán megtartott szerepléséről, melynek programja a következő volt:

- Révfy Géza és Novák Lajos: *Rákóczi új kesergője* – előadta a dalkar;
- *Felolvasás* Bene Istvántól;
- Révfy Géza és Szalay Fruzsina: *Barcarolle* – előadta a dalkar;
- Mendelssohn Felix: *Quartett I. Op. 1.* – zongorán előadta Zayzon Ferencné, Király Lajos (hegedű), Zayzon Ferenc (viola), Fogolyán Kristóf (cselló);
- Veress Gábor: *Eredeti székely dalok* – előadta a dalkar;
- Krüger Aladár: *Szabó Pál levelet ír* – szavalta Pálmai Lenke;
- *Gaudeamus igitur*, régi deák ének – előadta a hatszólammú vegyeskar.

¹⁰ Uo., 1890. március 23. és április 1.

¹¹ Uo., 1892. február 18. és 23.; Bartha Imre *Álmok* című felolvasása a *Székely Nemzet*, 1892. február 23-i számában olvasható.

¹² *Nemere*, 1879. május 11., 1880. június 24., *Székely Nemzet*,

1891. január 18.

¹³ *Székely Nemzet*, 1891. június 2. és 9.

¹⁴ Uo., 1899. május 1.

¹⁵ *Székely Nép*, 1914. február 17.

Ez az új kezdeményezés sem volt hosszú életű, hisz az első évek, amelyek alatt meg kellett volna erősödni, nem kedveztek a művelődésnek.

Kovásznai dalárda, polgári zenekar és EMKE-dalaskör

A *Kovásznai Dalárda Egylet* 1875-ben kezdte meg működését. Ebben az évben fogalmazta meg először alapszabályzatát. Csia György mint egyleti elnök, Vajna Mihály mint egyleti jegyző jelenik meg a dokumentumban. A belügyminisztérium a szövegben néhány javítás javasolt, melyek megtételét követően 1877-ben a járási szolgabíró útján újból felterjesztették, jóváhagyás végett. Az iratoknak azonban nyoma veszett, így 1885 augusztusában az egyesület kénytelen volt azt újból szövegezni és ismételtelen elküldeni. Az egyesület célkitűzése: „*magát kiképezni a dalok művészi éneklésében, előmozdítani a társalgási, erkölcsi műveltséget és a dalokat terjeszteni*”. Három fajta tagot ismertek el: alapító, működő és pártoló tagot. Az egyesület működő tagjai az elnök vezetésével határoztak arról, hogy mikor és hol rendezzenek nyilvános előadásokat és hangversenyeket. Ezek általában a saját anyagi tőkájuk gyarapításának céljával valósultak meg. Kötelességüknek tartották, és részt is vettek a községben rendezett gyász- és más ünnepélyeken. Ezt jutalom vagy díj nélkül tették, a többségi döntésnek megfelelően. Díj nélkül léptek fel a működő tagok családtagjainak gyászünnepén, valamint a jótékony célú egyesületek által rendezett előadásokon is. Megszorító intézkedésként leszögezték, hogy azokat a tagokat, akik törvényes indok nélkül a tanórákról vagy a nyilvános előadásokról háromszor egymás után kimaradnak, az egyesületből kizárják. Újból csak a 3 Ft befizetése ellenébe vették fel őket. Továbbá kötelesté tették őket, hogy az ún. *énekeztető* és a *hangvezető*k által választott énekeket lekottázzák és megtanulják.

Attól függetlenül, hogy a törvényes elismerés csak késve érkezett meg, az egyesület már megalakulásától kezdve tartott táncestélyeket és előadásokat. 1877. január 27-én például saját fejlesztésükre szerveztek táncestélyt. 1884. február 10-én bált rendeztek Veres Gyuláné védnöksége alatt, „*fesztelenség és egyszerű öltözködés*” jelszavakkal. Az egylet báljain főleg a kovásznai birtokos osztály, a helyi és állami tisztségviselők és a tanítók jelentek meg, de sokszor vidékről is érkeztek vendégek. A dalkör 1884-től egyre több gyászünnepélyen szerepelt, nemcsak Kovásznán, hanem a környező településeken is. Ezért tervbe vették

egy gyászkocsi beszerzését.¹⁶ A dalkör minden év farsangján bálozásra hívta a kovásznai zenekedvelőket.¹⁷ Az újságok 1890 februárjában Kovásznán egy dalárdaegyleti és egy dalegyleti farsangi bálról számolnak be. A kétfajta elnevezés valószínűleg ugyanazt az egyesületet illette. A bálon maszkok mögé bújva megjelent a „*kovásznai teljes intelligencia, és a polgárság közül is többen*”. Több vendég is jelen volt Párváról, Zaboláról, Kézdivásárhelyről, Tamásfalváról, Szörccséről, Barátosról, Csomakőrösről és Papolcra. Csupán Zágon hiányzott, ahol ezen a napon zajlott a tűzoltóbál. A nagy közönségnek köszönhetően negyvenen táncolták a négyeseket.¹⁸ A dalárdaegyletről szóló tudósítások az 1880-as évek végén egyre ritkábbak lettek. Egy 1893. február 4-én született tudósítás számol be újabb dalegyleti bálról, amelynek célja az egyesület számára egy filharmónium beszerzésének támogatása volt.¹⁹

Másrészt 1884-ben a kovásznai református egyház keretében Tamó Károly énekeztető tervezte a *Kovásznai Egyházi Dalárdát* megalakítást. A korabeli iratokból úgy tűnik Tamó ebben az ügyben nem élvezte az egyházközség pártfogását. Így az egyesület alapszabályzatát egyenesen a minisztériumba küldte el. Az egy éven át tartó hivatalos huzavona után, melynek során a belügyminisztérium többször is visszaküldte az iratokat megyei véleményezésre, 1884 novemberében a minisztérium illetékesei arra utasították Tamót, hogy az egyesületalakítással előbb a saját egyházközségét keresse meg.²⁰

A *Székely Nemzet* 1887-es farsangi tudósításai már a *Kovásznai Iparosok Dalegyletéről* szólnak, amely a községben első alkalommal január 22-én rendezett bált.²¹ 1901-ben pedig egy újonnan alakult polgári zenekarról van tudósítás. A *Kovásznai Polgári Zenekar* tagjai székely gazdák fiaiból és részben iparosokból kerültek ki. A zenekar a fürdőidények alatti idegenforgalmat kívánta kihasználni. A vezetést Lengyel Gyula énekeztetőre bízta, aki 1900-ban került a kovásznai református egyházközségben megüresült kántori állásba. Első álarcos báljukat február 17-én szervezték meg. Annak jövedelméből hangszerek vásárlását tervezték. A korabeli tudósítás így számolt be a bálról: „*Csinos maszkok tűntek elő lassankint a Deák Imre-féle nagy táncteremben, szépszámmal. A rostás cigány, mindvégig felismerhetetlen maszk, méltó feltűnést keltett. A két postás leány szintén magára vonta a közfigyelmet. A csinos péklegény pedig a fiatal leányok nagy részét meghódította. A hat kéményseprőnő csinos kosztümével sok dicséretben részesült a nézőközönségtől. A bohóc is kifogástalan volt. A virágáros nő, a betyár*

¹⁶ *Nemere*, 1877. január 17., 1884. február 5. és március 15.

¹⁷ Uo., 1886. február 13.

¹⁸ *Székely Nemzet*, 1890. február 20. és 24.

¹⁹ Uo., 1893. február 22.

²⁰ SÁL, Fond 9, cota II/52, anul 1884.

²¹ *Nemere*, 1887. január 27.

pár mind kitettek magukért. Szóval a maszkok minden tekintetben emelték a kedélyes hangulatot és a bál fényét”. A bált reggelig tartó tánc követte. A szép bevétel felülfizetői között találjuk a kovásznai zenei élet lelkes támogatóit: Csia Györgyöt, az orbai egyházmegye főgondnokát és aljárásbírót, Szablity Sándort, Csutak Imrét. A fiatal zenészek számára végül Sándor József országgyűlési képviselő segítette megvásárolni a szükséges hangszereket. 1902. január 18-án szerveztek újabb álarcos bált, melyet a polgári zenekar saját szerzeményű nyitánya vezetett be. Utána magyar nótákat adtak elő és végül tánc következett, amelyre Primó Lajos cigánybandája szolgáltatva a zenét. Alapszabályzatukat ebben az évben szerkesztették meg és küldték fel a belügyminisztériumba.²²

A kovásznai társadalmi életben az EMKE kultúraszervező programjának részeként az *EMKE Daloskör* 1902-ben jelent meg. 1903-ban már a város egyik legkedveltebb társulata volt. Vezetését ugyanaz a Lengyel Gyula vállalta, aki a polgári zenekarét. A daloskör először az 1903. március 15-ki ünnepségén vívta ki a tiszteletet: délelőtt a református templomban, majd este a Deák Imre-féle teremben tartott ünnepségen, ahol az *EMKE Olvasókör* és a *Kovásznai Műkedvelő Testület* együtt tartották műsoros estélyüket. A jelenlevőket főleg a zenekar cimbalmosának virtuozitása lepte meg.²³ A daloskör éveken keresztül szórakoztatta a helyieket. Az 1908-as nagyobb átszervezés nyomán, 1909. január 31-én saját műsoros estélyén is telt ház várta őket. Élén ekkor Dancs Lajos református énekvezér állt. A nyitány után Benke Gyula ifjú gazdalegény szavalta Szentjóni Szabó László *Az együgyű paraszt* című költeményét. A daloskör népdalegyleget adott elő. Az estély fénypontja viszont a műkedvelők által előadott *A varázslat* című egyfelvonásos vígjáték volt.²⁴ A dalosok sokévi gyűjtés után 1910-ben tudták beszerezni zászlójukat. Ennek avatási ünnepélyét 1911. január 15-én tartották meg.²⁵

Baróti Dalárda

A *Baróti Dalárda* létezéséről 1874-ből tudunk. Ekkor dalegylet néven működött, megalakulásában a helyi tanítókar játszott közre. Közülük került ki Bedő József felső népiskolai igazgató és Gáspár János felső népiskolai tanár, a dalárda első elnöke, illetve karnagya. Céljukat így fogalmazták meg: „*bel- és külföldi jeles dalműnek betanulása és előadása által a kö-*

zönségben az erkölcs- és érzelemnemesítő műélvezetek iránti fogékonyságot felkelteni”. A kezdeti években az énekdarabokat hallás után tanították be, a karnagy pedig folyamatos előadásokon oktatta a hangjegyek ismeretét. 1879-ig Gáspár János vezette a 18 tagú egyesületet. Ez alatt az idő alatt – habár sem pénzalappal, sem hangjegytárral nem rendelkeztek – számos egyházi és világi dalt tanított be.²⁶ A nyilvánosság előtt egy 1875. május 29-én szervezett majálison léptek fel.²⁷ Gáspár helyét 1880-ban Hoos János zene-tanár foglalta el. Alapszabályukat ebben az évben fogadták el. A kezdeti tőke megteremtésében a helyi műkedvelők segítettek, akik egy estélyük jövedelmét a dalosoknak adományozták. Majálisok, táncvigalmak szervezéséből és a tagoktól begyűjtött 1-1 Ft díjnak köszönhetően fokozatosan sikerült megerősödniük. 1884-ben Hoos Adorján Domokos vargyasi tanító váltotta fel, aki ekkor már 31 tagot irányított. 1885-ben Török Ferenc felső népiskolai tanár lett az egyesület karnagya. 1891-ben beszereztek egy harmóniumot, amely megkönnyítette mind a tanulást, mint a tanítást. Megrendelték a számos férfi-négyes zeneművet tartalmazó, *Apolló* című zenei szaklap három évfolyamát, beszereztek egy vezérkönyvet, az egyes szólamokat pedig ötszörös példányban. 1893-ban 36 működő és ugyanannyi pártoló tagja volt az egyesületnek. Tevékenységük egyik legfontosabb eseménye az 1893. augusztus 6-án megszervezett zászlószentelés volt, Pap Berta zászlóánya védnöksége alatt.²⁸

1895 decemberében az *Erdővidéki Műkedvelő Zenetársulat* tartott „*bármely kisváros izlésének megfelelő, táncal egybekötött hangversenyt*”. Az előadott *Rákoczy-indulóból*, a *Szovátai búcsúdalból* valamint *Népdalegylegből* a jelen volt tudósító arra következtetett, hogy az egyesület rövid idő alatt komoly eredményeket ért el. Az est főszereplői Solymosy István (hegedű), Végh Anna (zongora), Debitzky Mariska (szavalt, ének), Ferdinánd J. (cimbalom), Török Ferenc (felolasás) voltak.²⁹ A dalárda megszilárdulása nem történhetett meg, mivel a karnagyok nagyon sűrűn váltakoztak az egyesület élén. Ezért csak alkalmi fellépéseket vállaltak. Ilyen volt a Majláth Gusztáv római katolikus püspök fogadására rendezett fáklyás szerenád, részt vettek Kovács Sándor első baróti református lelkész beiktatási ünnepélyén, szerepeltek a baróti határon felállított 1848-as honvéd emlékmű leleplezésénél, valamint minden március 15-i ünnepségen. Saját fejlesztésük céljából első dalestélyü-

²² *Székely Nemzet*, Sepsiszentgyörgy, 1901. február 23. és 1902. január 24.

²³ Uo., 1903. március 18.

²⁴ *Székely Nép*, 1909. február 13.

²⁵ Uo., 1911. február 25.

²⁶ TÖRÖK Ferenc 1894, 5–6.

²⁷ *Nemere*, 1875. június 16.

²⁸ TÖRÖK Ferenc 1894, 6–11.

²⁹ *Székely Nemzet*, 1895. január 4.

ket 1902. február 9-én rendezték meg. Ezen, annak ellenére, hogy kevesen jelentek meg, különösen nagy sikert aratott Perdy Károly, aki két humoros kuplét adott elő. Az esten megjelent Weiss Berthold országgyűlési képviselő, Zathureczky Gyula helyi birtokos és Hoffmann Géza bányaigazgató.³⁰ 1906. március 15-én a *Baróti Ifjúsági Egylettel* közösen léptek fel, a községben szervezett ünnepségen. A megnyitó beszédet a dalárda elnöke, Solymossy István tartotta.³¹

Dalosmozgalom Háromszék más településein

Az említett dalárdákon, daltársulatokon kívül Háromszék minden nagyobb településén létezett hasonló civil zenei élet. Árkoson 1886-ban működött az *Sepsiárkos–Köröspatak Egyesült Dalárda*. 1909-ban a *Sepsiárkosi Népzeneakarról* történi említés, amelyben Végh Benjamin unitárius lelkész és Ütő Lajos vállaltak vezető szerepet. Az 1910. év utolsó estéjén az *Sepsiárkosi Dalkör* szervezett fillérestélyt. Az egyesület keretében férfi- és vegyes kar működött. Az egyesület két éven keresztül volt aktív. Előadásai színhelyül legtöbbször a községházát választották. A világháború utáni években a dalárda lett egyre aktívabb a sepsiszéki településen.

A 11 tagot számláló *Berecki Zeneegylet* 1887. május 28-án szerepelt először, a település piacán. Karmestere Horter J. volt.³² 1903-ban az EMKE keretében megalakult a *Berecki EMKE Vegyes Daloskör*. „Célja a magyar ének művelésével és terjesztésével a nép körében a hazafias nemzeti és határozottabb felekezeti jelleg nélkül a valláserkölcsi érzés erősítése és az idegen énekek kiszorítása” volt. Az egyesület énekkara nemzeti, egyházi és iskolai ünnepeken szerepelt. Temetéseken, hangversenyeken és más multságokon szintén meghívottként vagy szervezőként lépett fel. Külön célkitűzése volt, „hogy a könnyebben eltanulható magyar énekeket a köznép is elsajátítsa”. A daloskör elnöke Tóth Samu, jegyzője Gligor Ferenc volt.³³

1883 tavaszán Aldobolyban szerepelt a *Köpeczi Polgári Zenekar*, mely nagy sikerű előadást tartott. Ez adta az indíttatást, arra, hogy helyben is megszervezzék az *Aldobolyi Polgári Zenekart*. E célból a helybeli dalkedvelők Csehországból hoztak hangszereket. A tagok négy darabot tanultak be a karmester Latzin Móritz katonazenész vezetésével. A tagság egy tanítóból és több egyszerű falusi polgárból állt össze. 1883. június 10-én léptek fel első alkalommal. Főleg

gyászszerartásokon énekeltek, Sepsiszentkirályban, Illyefalván, istentiszteletek alkalmával a helybeli református egyháznál, az aldobolyi görögkeleti egyháznál, karácsonykor, esküvőkön, bálkon Kőkösben és Csernátfaluban.³⁴

Az *Illyefalvi Dalárda* 1880. január 24-én jött létre. Vezetője Imreh Lajos volt. Sajnos nem sokáig működött, hisz 1882 januárjában már arról tudósít a helyi lap, hogy „megszűnt működni”.³⁵ Helyette alakult az *Illyefalvi Polgári Zenekar*, 1883 őszén.³⁶ Ennek alapítói között Szalántai Sándor, Kis Jákob, Falka József, Szalántai Pál, Zöld István, Szabó Ferenc, Szabó József neve jelenik meg. Az 1883-ban rosszul megszerkesztett alapszabályzatukat több mint egy éven keresztül próbálták elfogadtatni, de a minisztériumnak még 1884. október 13-án is háromoldalnyi kifogása akadt a szöveggel, „általában az alapszabályok szabatosabban és választékosabb kifejezésekkel szövegezendők”, szögezték le a minisztérium illetékesei.³⁷ A hírlapi tudósításokból arra következtethetünk, hogy sikerült hivatalosítani működésüket, hisz 1911 februárjában az illyefalvi református egyház javára rendeztek táncmultságot.³⁸

A *Felsőcernátoni Zene és Dalegylet* 1904-ben alapították. Az egylet már alakuláskor több folyóiratot is megrendelt. Ezenkívül az EMKE-től 500 korona értékben rendeltek könyvet.³⁹ A *Nagybaconi Dalkör* 1879 januárjában alakult meg, a helyi pap, kántor és jegyző vezetésével. A csapatot 30 fiatal egészítette ki, akik „az új esztendő az utcán való éketlen kurjongatásokkal üdvözölték”. A helyiek viszont nagy eredménynek tartották, hogy a kocsmá helyett az éneklést választották. Február 1-jén megtartották első báljukat, amelynek jövedelmét a helyi óvoda javára fordították.⁴⁰

A *Bölöni Zenetársulat*ot 1879 novemberében alapították. December 16–18. között tartották meg első előadásait. A nyolctagú társulat élén a helyi tanító állt, Maurer János magyarósi zenemestert pedig a társulat betanítására szerződtek. Az 1880. december 26-án tartott táncmultság jövedelmét hangszervásárlásra fordították.⁴¹

Angyaloson 1880-ban két dalárdatársulat is működött. Ez év júliusában a helyi iskola alapköltetelénél énekeltek mindkettő. Az egyház keretén belül működő dalárda vezetését a helyi tanító vállalta fel, „mi annál inkább óhajtható, mert kicsiny ugyan, de anyagilag meglehetősen virágzásban lévő községünkben

³⁰ Uo., 1902. március 5.

³¹ Uo., 1906. március 14.

³² Uo., 1887. május 28.

³³ SÁL, Fond 9, pach. I, nr. act 16, anii 1880–1914.

³⁴ *Nemere*, Sepsiszentgyörgy, 1883. május 31. és 1884. március 27.

³⁵ Uo., 1882. január 22.

³⁶ Uo., 1884. március 27.

³⁷ SÁL, Fond 9, cota II/48, anul 1884.

³⁸ *Székegy Nép*, 1911. február 14.

³⁹ SALAMON Ferenc 1996.

⁴⁰ *Nemere*, 1879. február 9.

⁴¹ Uo., 1879. december 25. és 1880. január 25.

semmi oly társulati intézmény, mely a közművelődést elősegítené, nem létezik, s óhajtható volna továbbá azért is, hogy lenne már bebizonyítva, miszerint kis községünk lakossága a kor szellemével haladni óhajt”, írta a helyi lap.⁴²

Nagyborosnyón az első dalegyletről 1881-ből tudunk. Ez év április 1-jén nyitotta meg ajtaját a helyi olvasóegylet. A megnyitón a helyi dalárda lépett fel, Kató József énekvezér vezetésével. A dalegylet célját alapszabályzatában így fogalmazták meg: „a társalgás a szív-nemesítő énektudomány alapos oktatása és gyakorlása, különösen a magyar énekirodalom kiváló termékeivel való megismerkedés”. 1884-ben két alkalommal szerepeltek. 1889-ben felbomlási szándékukról adott hírt az újság.⁴³ Ez 1893-ban következett be, amikor a minisztérium is jóváhagyta a felbomlást. A feloszlás okaként az egyesületi jegyzőkönyvben a tagok részvétele szerepelt. Az akkor létező 100 Ft vagyont a dalárok a helyi tűzoltó-egyesületnek adományozták.⁴⁴ Az éneklést a helyiek a *Nagyborosnyói Műkedvelő Székely Zenekar* keretében folytatták, amely 1886. március 19-én jött létre. 1886. június 15-én az új zenekar majálist szervezett, 1887 karácsonyán pedig ünnepi hangversenyt tartottak. Az egylet székely gazdákból és fiatal falusi legényekből alakult. Vezetője 1887-ben Földes Géza volt. Tevékenységét ebben az évben a község 300 Ft-tal támogatta. Az egylet keretében működött egy dalkar is, amellyel 1887 telén bejárták a környéket előadásaikkal. 1890. május 26-án a Székely Nemzeti Múzeum csarnoka javára szerveztek majálist. Az eseményt a rossz idő ellenére a helyi értelmiségiek közül is sokan szép számmal látogatták. Ez az egyesület sem volt hosszú életű, hisz 1901-ben a *Székely Nép* már egy újabb dalkör szervezéséről ad hírt, immár az EMKE keretében. Ennek vezetője Butyka Vilmos volt, kezdeményezői pedig a helyi iparosok. Az új egyesületnek sikerült Nagyborosnyóra hívni a megye akkori jó nevű előadóit: a *Sepsiszentgyörgyi Műkedvelők Társulatát*, Reményik Kálmánt, Mélik Istvánt és a *Sepsiszentgyörgyi Első Zenekart*. 1910-től (és aztán a két világháború közötti években) a *Nagyborosnyói Református Egyházi Dalárda*ba tömörültek a helyi dalosok. Az egyesület létrehozta a saját műkedvelő társulatát is.

A *Zágoni Ifjú Vegyes Dalkar* Bodor János helyi református lelkész elnöklete alatt, 25 taggal, 1887. február 9-én alakult. Ebben az évben fogalmazták meg alapszabályzatukat. „Szerény igényekkel, de nemes céllal alakult meg 10 évvel ezelőtt a zágoni dalkör, hogy dacára hazánk délkeleti szegletében, a porszemek

tömörüléséből egy igénytelen kö lehessen a magyar kultúra nemzeti templomában”, írták az egyesület tízéves megemlékezésén. 1887. január 15-én a Korona vendéglő nagytermében a református templomi orgona javítására rendeztek hangversenyt. A dalkört Szóts Boldizsár elnök és Nagy Imre karnagy vezették. Székelyhelye kezdettől fogva az iskola könyvtárában volt. Az egyesület 1892-ben indította el a bejegyzéshez szükséges ügyintéztést, és 1893-ra sikerült elfogadtatni alapszabályukat. Tíz év működés alatt minden nemzeti ünnepen jelen voltak, számos majálist szerveztek, bálokon szórakoztatták a zágoni közönséget, összesen 20 alkalommal. 1889-től rendezték meg évi rendszerességgel a március 15-i ünnepélyeket, melynek jövedelmét minden esetben a piactér díszítésére fordították. Hetente 3-3 órát, vagyis évente 150 órát gyakoroltak. Így 60 nagyobb szabású különféle alkalmi dalt tanultak be. 1890-ben 500 Ft értékű gyász-kocsit vásároltak a temetési szertartások bővítése céljából. 1897. július 4-én felavatták saját zászlójukat. Az avató ünnepség meglepetése a 80 tagból álló milleniumi vegyes kar produkciója volt. Azon meglelték a brassói és kézdívásárhelyi magyar dalárdák küldöttségei is. A kar ekkor már másfél évtizedes múltra tekintett vissza. A budapesti készítésű zászló felirata a következő volt: „*Daloljatok és zengjetez szabad hazát és nemzetet*”.⁴⁵ A dalkör községi szinten volt népszerű, hisz fennállása alatt számos jótékony célt is szolgált. A millenium emlékére befásította a sétateret, képviselte a községet az ezredéves országos kiállításon és a mezőtúri dalárda 1896-os zászlószentelési ünnepélyén, adakozott a református templom számára énekes könyvekre, valamint az orgona javítási költségeire. A dalkar segített a helyi zenekar létrehozásában. A községben működő *Tanítói Dalkör* és 1901-től a *Zágoni EMKE Daloskör* tevékenységének köszönhetően farsangidőben egymást követték a bálok. Ezek az egyesületek közösen a *Zágoni Földműves Zenekarral* számos rendezvényen léptek fel. 1905-ben például közös műsorral vonultak fel Zágon községházának avató ünnepségén.⁴⁶

A *Bodoki Dalegylet* 1872-ben alakították. „*Községünk is, mint más egyszerű községek, félrevonultsága dacára is belátta a dicső Eötvösünk ezen jelmondatát, hogy Magyarország fennállása csupán kulturkérdés*”. Ezekkel a gondolatokkal fogott hozzá a helyi fiatal-ság szellemi neveléséhez. Az egyesület szervezésére az ösztönzést a helyi tiszteletes adta, kinek vezetésével hamarosan sikeres tevékenységet valósítottak meg. Könyveket (Arany János költeményei, Laboulaye

⁴² Uo., 1880. január 11. és július 15.

⁴³ *Székely Nemzet*, 1881. április 10., 1884. január 26. és 1889. január 1.

⁴⁴ SÁL, Fond 9, cota XIII/183, anul 1893.

⁴⁵ *Székely Nemzet*, 1887. január 4., 1897. június 19. és július 7., 9.

⁴⁶ SÁL, Fond 9, cota II/40, anul 1893.

Eduard: *Páris Amerikában*, Cervantes: *Don Quiotte*) és folyóiratot rendeltek (a *Hon*) a tagok művelődési igényeinek kielégítésére. Segítséget nyújtottak a helyi vezetőségnek az iskola felépítésében és ellátásában okleveles tanítókkal. Ezenkívül a tanítók közreműködésével húsztagú tánciskolát létesítettek.⁴⁷ Az egyesület 1910-ben bomlott fel. *Sepsibodoki Férfi Daloskör* néven alakult meg egy újabb dalegyesület, amely 1910 karácsonyán lépett a közönség elé először.⁴⁸

A *Zaláni Dal és Zeneegylet* 1873 telén alakult, Apor Miklós elnökletével. A faluból sokan ellen-szenvvel viselkedtek az egyesülettel szemben. Az alapítók azonban komolyan vették a munkát, és a falusi fiatal nők és férfiak a tanulásra kitűzött órákat olyan szorgalmasan látogatták, hogy már 1874. február 7-én dal és zeneelőadással összekötött tánc-

estélyt rendezhettek Séra Lajos földesúr kúriájában. Ennek jövedelmét hangszervásárlásra, a *Nemere* újság megrendelésére és egy kemény táblás jegyzőkönyv elkészítésre fordították.⁴⁹

*

Összegzésként: a dalos mozgalom a tárgyalt időszakban Háromszék megye városaiban és községeiben a mindennapi közművelődési élet része volt. Olyan szórakozási forma volt ez a háromszékiek számára, amely a társadalom minden tagjához szólt. A városok és falvak lakói folyamatosan igényt tartottak a dalárdák, kórusok, zenekarok működésére. Hasonlóan más közművelődési intézményekhez, a dalosokat és zenészeket tömörítő szervezetek közösségformáló szereppel rendelkeztek.

Tóth Szabolcs Barnabás – Kovászna Megye Tanácsa, Sepsiszentgyörgy, 1918. December 1. u., 15F/17, RO-520080; szabolcs77ro@yahoo.com

Levéltári források

Romániai Országos Levéltár Kovászna Megyei Irodája, Sepsiszentgyörgy / Arhivele Naționale ale României Biroul Județean Covasna, Sf. Gheorghe (Sepsiszentgyörgyi állami levéltár, SÁL)

- Fond 14: *Sepsiszentgyörgy város iratai*

- Fond 9: *Háromszék vármegye iratai*

Irodalom

*** *Nemere* (Brassó, majd Sepsiszentgyörgy, 1871–1874–1884)

*** *Székely Nemzet* (Sepsiszentgyörgy, 1883–1906)

*** *Székely Nép* (Sepsiszentgyörgy, 1906–1944)

*

SALAMON Ferenc

1996 *Iskolai könyvtártörténet Háromszéken a kezdetektől a tanügyi reformig* (kézirat).

TÖRÖK Ferenc

1894 *Baróthi dalárda történelme és zászlószentelési ünnepélye*, Brassó.

⁴⁷ *Nemere*, 1874. január 28.

⁴⁸ *Székely Nép*, 1910. december 31.

⁴⁹ *Nemere*, 1874. március 11.

Date privind istoria corurilor din Treiscaune (1870-1914)

(Rezumat)

Lucrarea aduce numeroase date privind înființarea și activitatea corurilor din comitatul Treiscaune (Sf. Gheorghe, Covasna, Baraolt, Arcuș, Valea Crișului, Brețcu, Căpeni, Dobolii de Jos, Ilieni, Cernatul de Sus, Bățanii Mari, Belin, Angheluș, Boroșneu Mare, Zagon, Bodoc, Zălan), din perioada dualismului, până la izbucnirea primului război mondial. Corurile au avut un rol însemnat în viața cotidiană. Răspuns la o cerere culturală reală, au asigurat cadru de organizare pentru societatea civilă, prilej civilizată pentru distracție, respectiv posibilitate de educație culturală pentru mase. În mod firesc, se străduia să se înființeze coruri în majoritatea comunelor și orașelor. Evoluția acestora era strâns legată de membrii activi și de suportul pe care l-au primit din partea locuitorilor.

Data Regarding the History of Háromszék Choirs (1870-1914)

(Abstract)

The study brings numerous contributions to the data regarding the founding and activity of the choruses in Háromszék Seat (localities: Sepsiszentgyörgy/Sf. Gheorghe, Kovászna/Covasna, Barót/Baraolt, Árkos/Arcuș, Kőröspatak/Valea Crișului, Bereck/Brețcu, Köpec/Căpeni, Aldoboly/Dobolii de Jos, Illyefalva/Ilieni, Felsőcsernáton/Cernatul de Sus, Nagybacon/Bățanii Mari, Bölön/Belin, Angyalos/Angheluș, Nagyborosnyó/Boroșneu Mare, Zágón/Zagon, Bodok/Bodoc, Zalán/Zălan), from the Dualism period, until the outburst of the First World War. The choirs had had a significant role in the daily life of the region. They responded to a real cultural need, they assured an organizational frame for civil society, civilized occasions for entertainment, as well as possibilities for cultural education for the population. Naturally, there was a strife to found choirs in the majority of towns and townships. The development of these choruses was strongly related to the number of active members and the support they received from the population.

